

University of Groningen

Tussen willen en weten

Copini, Emiel Jacob

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Copini, E. J. (2019). *Tussen willen en weten: Cultuur, cultuuronderwijs, en de ontwikkeling van metacognitie in de adolescentie*. [, Rijksuniversiteit Groningen]. Rijksuniversiteit Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

**rijksuniversiteit
 groningen**

slo

nationaal expertisecentrum
 leerplanontwikkeling

Startpakket voor het ontwerpen van cultuuronderwijs

Versie 01-09-2011

**Bovenbouw voortgezet onderwijs,
uitsluitend te gebruiken binnen project 'Cultuur in de Spiegel'**

© Niets uit dit pakket mag worden verspreid of voor andere doeleinden worden gebruikt

Startpakket voor het ontwerpen van cultuuronderwijs

Inleiding

Dit startpakket is in eerste instantie ontwikkeld voor docenten (en schoolleiders) van scholen voortgezet onderwijs die participeren in het onderzoeksproject Cultuur in de Spiegel. In dit pakket vindt u handreikingen die kunnen ondersteunen bij het ontwerpen en evalueren van cultuuronderwijs bij u op school.

Het idee is dat u in de laatste onderzoeksfase (vanaf september 2011) dit pakket kunt gebruiken om zelfstandig lessen cultuuronderwijs te ontwikkelen. Voor ons is het van belang te ontdekken hoe deze handreikingen functioneren; wat ontbreekt er nog, wat werkt wel of niet. Nu wordt dit pakket gebruikt door docenten met over het algemeen veel ervaring met Cultuur in de Spiegel, maar uiteindelijk zal dit pakket ook moeten functioneren voor andere, nieuwe docenten. Wilt u ons daarom ook advies geven met het oog op die doelgroep?

Leeswijzer

- Het **raamleerplan** geeft een overzicht van de essentiële onderdelen van een leerplanproduct (lees: les, lessenserie, themaweek, etc) cultuuronderwijs.
- De rest van het startpakket bestaat uit drie onderdelen die alle gericht zijn op het ontwerpen:
 - o **Kennismaking** met of herhalen van de theoretische uitgangspunten. Begrip van wat er wordt verstaan onder 2^e orde cognitie, vaardigheden en media.
 - o **Oriëntatie**, en **keuze** voor inhoud. Wanneer er een keuze is gemaakt voor een focus op onderwerp, vaardigheid of medium, is het verstandig om deze keuze verder te verkennen en te specificeren met behulp van een brainstorm.
 - o Het **ontwerp** zelf. Het raamleerplan geeft hiervoor de grote lijnen weer, het document met de ontwerplijnen helpt keuzes te maken en volledig te zijn, waarna een doelstelling geformuleerd kan worden. Het profiel is bedoeld om het ontwerp goed af te stemmen op de ontwikkeling van de leerling, en in het lesformat kunnen de plannen worden ingevuld en gestructureerd. In het laatste onderdeel is een aantal evaluatie-vragen opgenomen om voor uzelf te checken of het ontwerp geslaagd is.

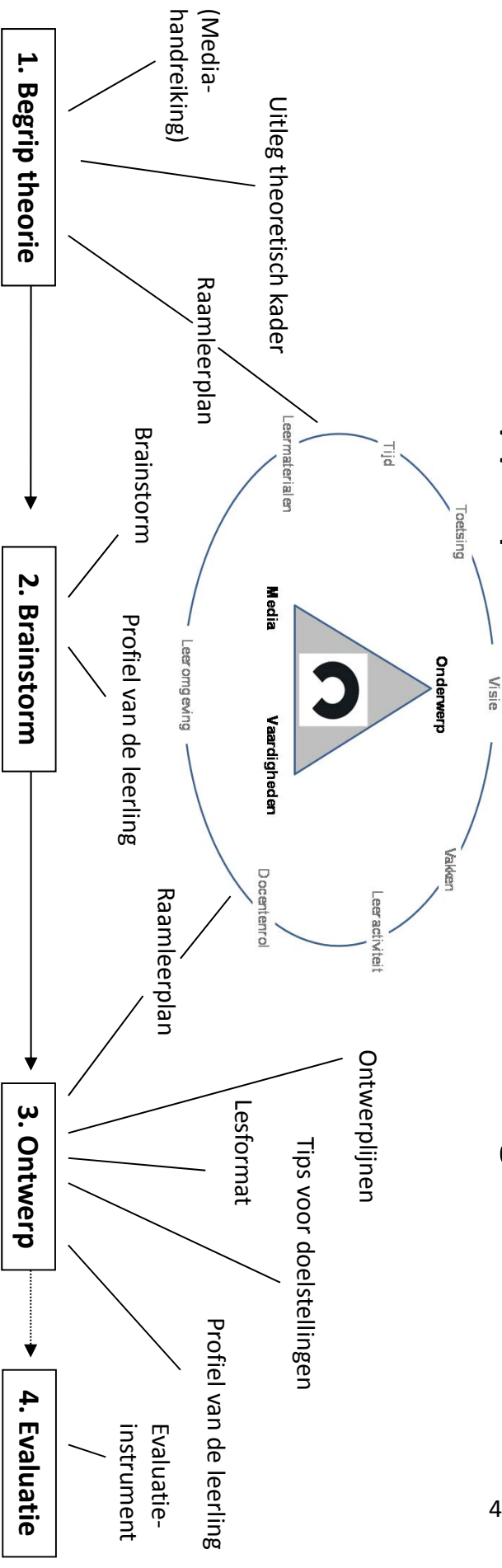
Wij wensen u veel succes,

Astrid, Viola en Emiel

Inhoudsopgave

Stappenplan + Overzicht handreikingen	4
Raamleerplan	5
Cultuuronderwijs in 4 stappen:	
- Kennismaking	
o Uitleg van het theoretisch kader	8
- Oriëntatie en keuze inhoud	
o Brainstorm	11
o Cultuur van de leerling	13
- Ontwerpen	
o Van raamleerplan naar lesformat	14
o Ontwerplijnen	16
o Tips voor doelstellingen	17
o Profiel van de leerling	19
- Evaluatie	21
Bijlage: Media-handreiking	23

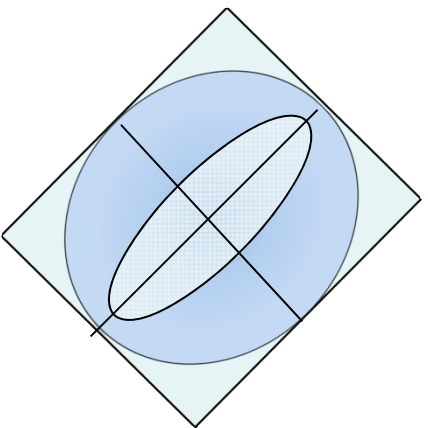
Stappenplan en overzicht handreikingen

Wat is 2^e orde cognitie?

Welke vaardigheden zijn er?

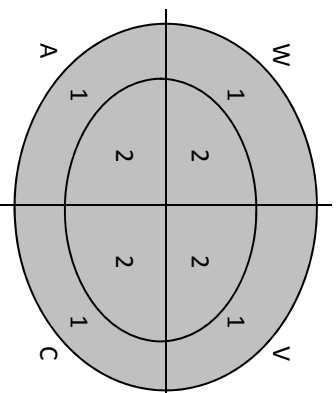
Welke media zijn er?

Maak een keuze voor de focus op onderwerp, vaardigheid of medium.

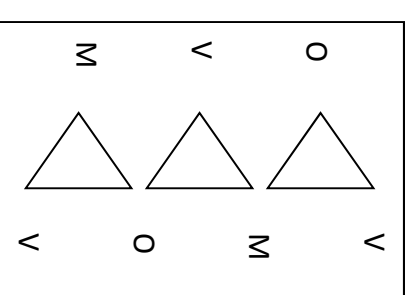
Maak een brainstorm: probeer de ideeën uit de groep in te delen in vaardigheden en 1^e/2^e orde cognitie.

Maak een keuze voor de inhoud (vanuit de kennis van de cultuur en de ontwikkeling van de leerling).

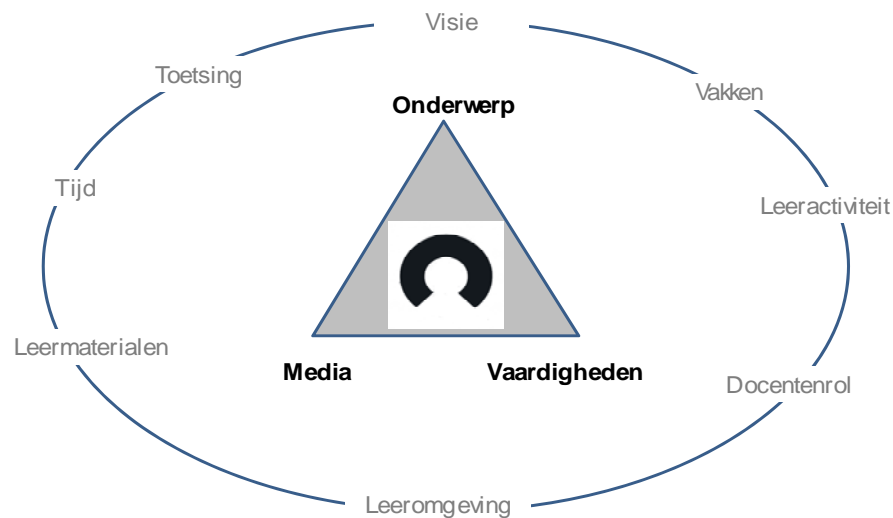
Bedenk precies vanuit de focus op onderwerp, vaardigheid of medium hoe deze zich tot elkaar verhouden, en wat de leerling precies moet leren.

Formuleer dit vervolgens in een doelstelling.

Raamleerplan cultuuronderwijs

Onderstaand model toont het raamleerplan en verbeeldt op schematische wijze de leerplanelementen die horen bij cultuuronderwijs. De inhoud (de driehoek in het midden) is specifiek voor cultuuronderwijs (zie uitleg theoretisch kader). De overige leerplanelementen zijn niet specifiek voor cultuuronderwijs, maar zijn idealiter zowel onderling goed afgestemd als ten opzichte van de inhoud. In het raamleerplan cultuuronderwijs vormen **de leerling** in het Nederlandse onderwijs én **de inhoud** (onderwerp, vaardigheden en media) de kern.

De volgende onderdelen in dit startpakket zijn telkens terug te voeren naar de invulling van dit raamleerplan.

Toelichting bij het raamleerplan (wordt nog aangepast):

Cultuuronderwijs sluit aan bij de leerling!

Leerplanelement	Kernvraag
= De leerling	Wat is het profiel (ontwikkeling en leefwereld) van deze leerling?
Inhoud* <div style="text-align: center;"> Onderwerp Media Vaardigheden </div>	Onderwerp - Over welk(e) aspect(en) van cultuur gaat het en waarom? Wat zijn de doelen hierbij? Sluit het onderwerp aan bij de leefwereld van de leerling en de vaardigheden en media? Leg uit.
	Vaardigheid - Aan welke vaardigheden wilt u aandacht besteden en waarom? Wat zijn de doelen? Hoe sluit dit aan bij de leerling (ontwikkeling en leefwereld) en het onderwerp en de media? Leg uit.
	Media - Aan welke media willen we aandacht besteden en waarom? Wat zijn de doelen? Hoe past dit bij het ontwikkelingsniveau van mediale vermogens van leerlingen en het onderwerp en vaardigheden? Leg uit
Visie	Wat is de visie en typering van de school?
Vakken	Welke vakken sluiten aan bij de inhoud, welke vakken vormen cultuuronderwijs, welke vakken leveren de inhoud? Met welke kerndoelen en eindtermen wordt rekening gehouden? Waarom?
Leeractiviteit	Hoe leren leerlingen? Waarom?
Docentenrol	Hoe is de rol van de leraar bij het leren? Waarom?
Leermaterialen	Welke materialen en bronnen worden gebruikt? Waarom?
Leeromgeving	In welke leeromgeving vindt het leren plaats? Waarom?
Tijd	Wanneer leren deze leerling(en) in deze school? Waarom?
Toetsing	Hoe en wat wordt getoetst? Waarom?

*** Het onderdeel inhoud wordt verder uitgelegd in het document 'ontwerplijnen'**

Ontwerpen van cultuuronderwijs

Het ontwerpen van een leerplan cultuuronderwijs gebeurt tegen de achtergrond van het raamleerplan en kan in principe bij elk leerplanelement beginnen. Een nieuw schoolgebouw (= leeromgeving) kan een aanleiding zijn om vernieuwingen in het leerplan aan te brengen, of veranderingen in de lestijden (= tijd). Doorgaans krijgen de keuzes voor inhoud de meeste aandacht en start een ontwerptraject daar.

Vanuit het theoretisch kader van Cultuur in de Spiegel bezien vormen de **inhoud**, **samenhang** en **aansluiting bij de leerling** de belangrijkste aandachtspunten binnen een leerplan cultuuronderwijs. Het onderzoeksproject is een reactie op deze drie behoeftes:

- Inhoud – Wat is cultuuronderwijs precies? Wat is cultuur? Wat willen we eigenlijk dat leerlingen leren?
- Samenhang – Hoe verhouden de cultuurvakken zich tot elkaar, en hoe liggen de verhoudingen ten opzichte van het totale curriculum?
- Aansluiting – Hoe zorgen we dat we cultuuronderwijs kunnen bieden dat past bij de ontwikkeling en de leefwereld van de leerlingen, en dat voorbereidt en voortbouwt op wat ze nog zullen leren en al kunnen?

Voor het ontwerpen van cultuuronderwijs is dan ook het advies om waar mogelijk te starten vanuit **inhoud** (= **onderwerp, vaardigheden en media**) en extra alert te zijn op de samenhang tussen deze drie en de aansluiting ervan bij de ontwikkeling van de leerling.

In drie stappen wordt u nu begeleid door het ontwerptraject. Als het theoretisch kader voor u al gesneden koek is, kunt u natuurlijk direct door naar stap 2.

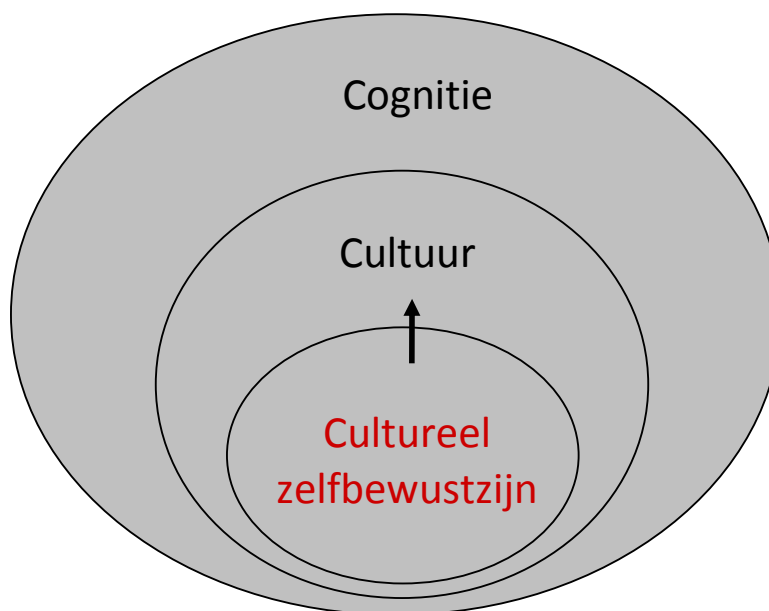
Stap 1 – Kennismaking met / opfrissen van het theoretisch kader*

Cultuuronderwijs:

- Is onderwijs in cultureel zelfbewustzijn: er wordt gereflecteerd op cultuur, door middel van een aantal vaardigheden en een aantal media.
- Bouwt logisch voort op het voorgaande onderwijs en bereidt voor op het volgende, en staat in vanzelfsprekend verband ten opzichte van het totale curriculum.
- Sluit aan bij de leefwereld en de ontwikkeling van de leerling.

Waar gaat cultuuronderwijs over?

We maken onderscheid tussen cultuur en cultureel zelfbewustzijn. Cultuur vatten we op als een cognitief proces. Op dit proces wordt gereflecteerd binnen cultuuronderwijs.

Cognitie – niet alle menselijke cognitie is cultuur. Een groot deel betreft instinctief en geconditioneerd gedrag.

Cultuur – een deel van de totale menselijke cognitie noemen we **cultuur**. Het gaat dan om hoe mensen betekenis geven aan hun omgeving.

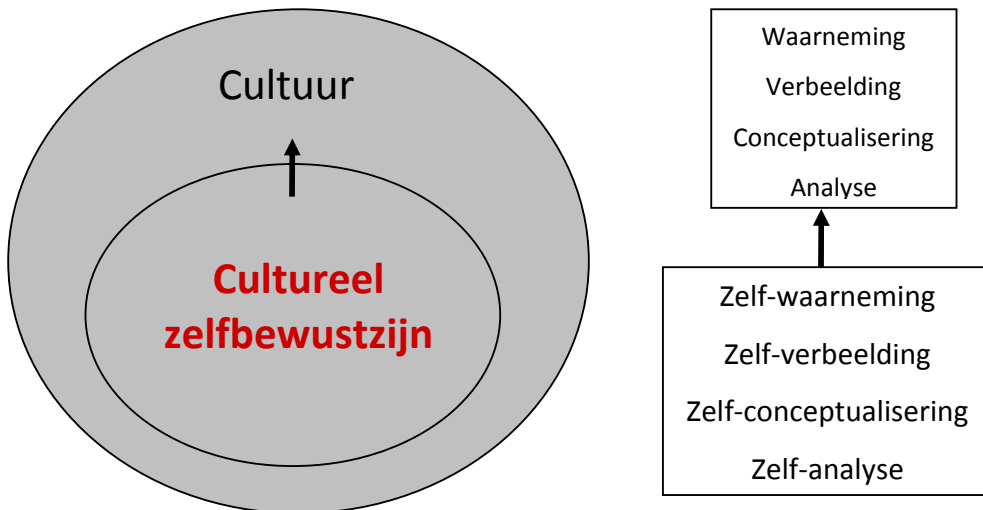
Cultureel zelfbewustzijn – een deel van de culturele cognitie is het **cultureel zelfbewustzijn**. Het gaat dan om hoe mensen betekenis geven aan cultuur. We noemen dit ook wel **2^e orde cognitie** of **metacognitie**.

Cultuuronderwijs gaat over cultuur – door middel van vier **basisvaardigheden** geven we betekenis aan cultuur, dit kan niet zonder **media**. Op die manier reflecteren we op onszelf, op anderen, op onze eigen (sub)cultuur, en op die van anderen.

Cultuur gaat over onze omgeving – door middel van dezelfde vier **basisvaardigheden** geven we betekenis aan onze omgeving, ook dit kan niet zonder **media**.

* Voor een uitgebreide uitleg van het theoretisch kader, zie 'het zwarte boekje' van Barend van Heusden.

Welke vaardigheden worden gebruikt?

Het basisprincipe van cultuur: wat we ervaren wijkt in een bepaalde mate af van wat we al kennen. Dit principe komt tot uiting in de vier vaardigheden:

- **(Zelf)-waarneming** – we geven betekenis aan nieuwe zintuiglijke ervaringen door ze te vergelijken met de zintuiglijke ervaringen in ons geheugen.
- **(Zelf)-verbeelding** – we manipuleren onze herinneringen, zodat er allerlei nieuwe mogelijkheden ontstaan: we kunnen ons allerlei (al dan niet reële) situaties voorstellen, en ook nieuwe voorwerpen of situaties creëren.
- **(Zelf)-conceptualisering** – abstractie: we voegen een aantal herinneringen samen tot een concept, door hierover afspraken (conventies) te maken.
- **(Zelf)-analyse** – we zoeken naar abstracte structuren of patronen die ten grondslag liggen aan de waargenomen werkelijkheid. Het gaat dan om relaties en verbanden tussen concepten.

Welke media worden gebruikt?*

Cultuur en cultureel zelfbewustzijn kunnen niet bestaan zonder media. Deze cultuurdragers worden binnen het theoretisch kader van Cultuur in de spiegel ingedeeld in vier mediagroepen:

- **Lichaam** – bewegingen, gebaren, houdingen enz. (ook het brein valt binnen deze categorie; het is de nul-graad van cognitie, en wordt dus verondersteld in alle mediagroepen).
- **Voorwerp** – plastic, steen, hout, muziekinstrumenten, meetinstrumenten enz.
- **Taal** – gesproken en gezongen taal.
- **Grafische tekens** – films, schilderijen, geschreven taal, foto's, tekeningen, grafieken, tabellen enz.

Deze indeling correspondeert niet volledig met de schoolvakken, de kunstvormen of disciplines – veel vakken kunnen ingedeeld worden in meerdere mediagroepen – maar kan wel zorgen voor houvast en samenhang.

* De indeling in media wordt verder uitgelegd in de bijlage 'Media-handreiking'. Daar wordt ook duidelijk hoe onderwerp, vaardigheid en media zich tot elkaar verhouden.

Hoe werkt dat in de (onderwijs)praktijk?

Uit het bovenstaande blijkt dat de **inhoud** van cultuuronderwijs wordt bepaald door het **onderwerp** (2^e orde cognitie vereist dat een aspect van cultuur het onderwerp is), de **vaardigheid** (een aantal van de vier vaardigheden wordt ingezet om betekenis te geven aan cultuur), en het **medium** (een aantal media wordt ingezet om betekenis te geven aan cultuur). Voor iedere vorm van cultuuronderwijs moet over deze drie onderdelen worden nagedacht.

Voorbeelden (u kunt ze zelf aanvullen):

Beschrijving	Onderwerp (1 ^e orde / 2 ^e orde)	Vaardigheden	Media
Leerlingen ontwerpen een houten monument van iemand die ze waarderen in hun leven.	<u>2^e orde</u> – het kan gaan om een vriend, een familielid, een volksheld of een politicus, en ze zullen ook moeten nadenken over wat ‘waardering’ is.	<u>Zelfverbeelding</u> (ze denken na over vormgeving, over wat en hoe ze willen uitdrukken) en <u>zelfconceptualisering</u> (waarom waardeer ik deze persoon).	<u>Voorwerp</u>
Leerlingen debatteren over de noodzaak van een rookverbod in openbare gelegenheden	<u>2^e orde</u> – het zal gaan over roken (op zich al een cultureel verschijnsel), over het nut van verbieden, over de gezondheidszorg, over tegengestelde belangen.	<u>Zelfconceptualisering</u> (ze leren een standpunt te verdedigen en te onderbouwen) en eventueel <u>zelfanalyse</u> (wanneer ze verschillende standpunten met elkaar in verband brengen).	<u>Taal</u>
...

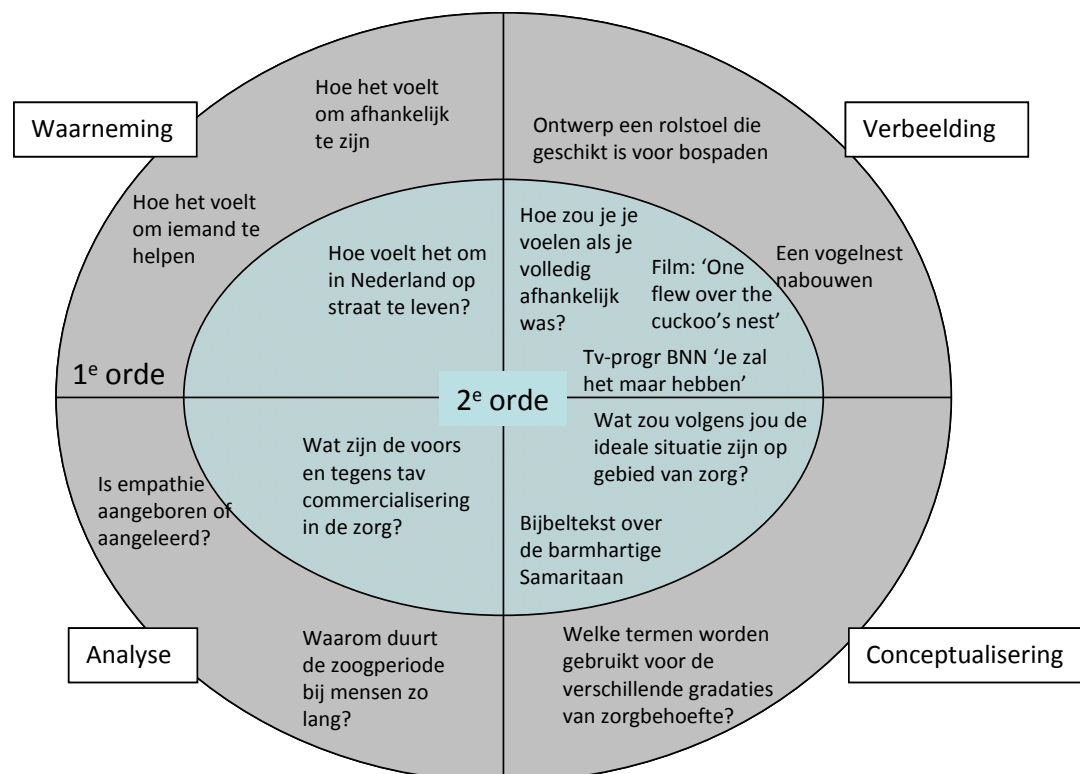
Stap 2 – Brainstorm

Waar begin ik?

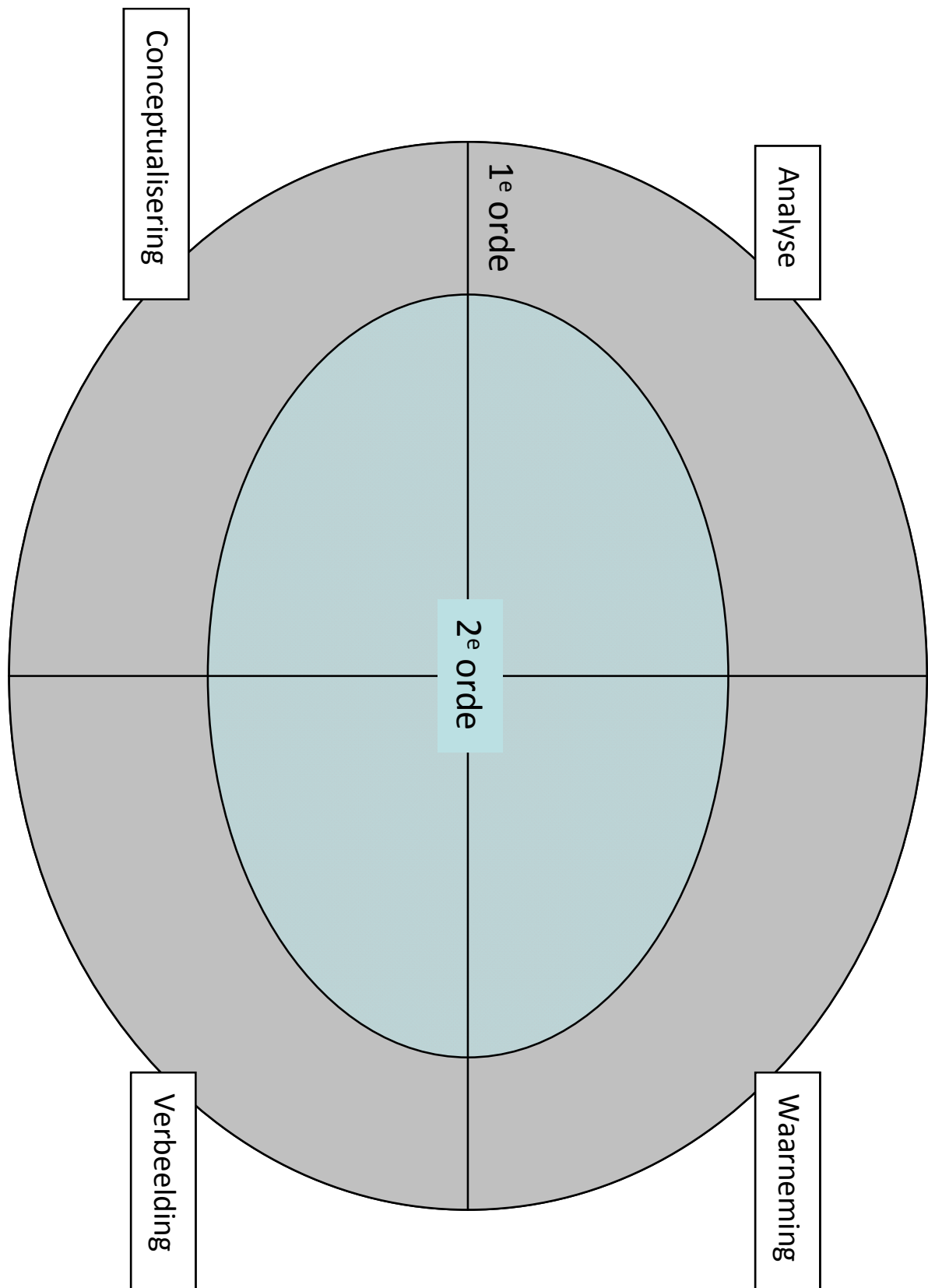
Zoals in het raamleerplan ook wordt aangegeven, begint het ontwerp van een les(senserie) of project cultuuronderwijs idealiter bij de inhoud: onderwerp, vaardigheden en media. Om nu te bepalen of de inhoud geschikt is voor cultuuronderwijs, moet eerst achterhaald worden of het gaat om een aspect van cultuur. Met andere woorden: leent het onderwerp zich voor 2^e orde cognitie?

Een mogelijke manier om te starten, is door middel van een brainstorm. Zodra er een eerste suggestie wordt gedaan (bv op basis van de actualiteit, een onderwerp dat leeft op school, of iets dat de betreffende docent belangrijk vindt), leidt dit al gauw tot allerlei nieuwe ideeën en associaties. Deze kunnen gerangschikt worden door middel van de indeling in 1^e/2^e orde, de basisvaardigheden, en eventueel ook de media. Maar in de onderwijspraktijk zijn er natuurlijk vaak al allerlei programma's, thema's of methodes vastgelegd. Ook deze onderdelen kunnen natuurlijk in onderstaande brainstorm-cirkel worden geplaatst. Zo kan ook een eerdere cursus of lessenreeks kritisch worden doorgelicht of het startpunt zijn voor nieuw cultuuronderwijs.

Hieronder een willekeurig voorbeeld, een brainstorm rond 'zorg', ingedeeld in 1^e/2^e orde, en in vaardigheden. In de onderwijspraktijk zal dit goed moeten worden afgestemd op de visie van de school, het profiel van de leerling (bepaald niveau, bepaalde leeftijd, achtergrond enz) en eventueel op de kerndoelen en eindtermen. In dit voorbeeld is er vooral gedacht vanuit een onderwerp, omdat dit veel wordt gedaan in het onderwijs, maar dit kan ook vanuit een vaardigheid of een medium.

Hieronder kunt u alleen of binnen het ontwerpteam een brainstorm uitvoeren, redenerend vanuit een bepaald onderwerp.

Cultuur van de leerling

De leefwereld van de leerling

Vanuit het theoretisch kader Cultuur in de Spiegel bezien vormen de inhoud, samenhang en aansluiting bij de leerling de belangrijkste aandachtspunten binnen een leerplan cultuuronderwijs.

Met de aansluiting bij de leerling bedoelen we dat de keuze voor de inhoud (onderwerp, vaardigheden en media) is afgestemd op de *leefwereld* en *metacognitieve ontwikkeling* van de leerling.

Om de inhoud van een les goed te laten aansluiten bij de **leefwereld** van de leerling is het belangrijk om te inventariseren wat een leerling al weet over een bepaald onderwerp en welke basisvaardigheden en welke media hij beheerst. Wat kan hij al, wat weet hij al, wat heeft hij in relatie tot het thema al meegemaakt en wat maakt hij nog dagelijks mee van het thema. Dit kan een docent, eventueel in gesprek met een collega zelf doen (zie hulpvragen hieronder) op basis van zijn (praktijk) ervaringen met de leerlingen.

Om zicht te krijgen op de **metacognitieve ontwikkeling** van de leerling is op basis van literatuuronderzoek een overzicht gemaakt van de vaardigheden en media van leerlingen in de leeftijd van 10 tot 14 (zie bijlage VII). Dit zogenaamde profiel kan u helpen om de inhoud van uw les aan te laten sluiten bij wat de *gemiddelde* leerling vanuit onderzoek zou moeten kunnen op die leeftijd

Hulpvragen

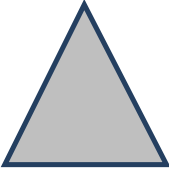
De **leefwereld van leerlingen** kan door docenten, eventueel met behulp van de leerlingen en ouders, zelf in kaart worden gebracht op basis van hun ervaringen. Onderstaande vragen bieden hierbij hulp. U kunt dit alleen doen of in gesprek met uw collega's. Het uiteindelijke doel is dat u zicht krijgt op de leefwereld van de leerling in relatie tot de Inhoud (onderwerp, vaardigheid en media) van de lessen cultuuronderwijs en dat u op basis van dit overzicht hopelijk beter keuzes kunt maken voor de invulling van de lessen. Onderstaande vragen zijn opgesteld met het onderwerp Tijd als voorbeeld.

1. Wat weten mijn leerlingen van Tijd?
2. Hoe nemen ze Tijd waar in hun dagelijks leven? Hoe voelen ze Tijd?
3. Hoe luisteren ze naar Tijd? Hoe verbeelden ze Tijd
4. Wat herinneren leerlingen zich van Tijd van vroeger?
5. Hoe gaan ze met Tijd om? Hoe ervaren ze Tijd
6. Hoe waarderen ze Tijd?
7. Welke media beheersen en/of kennen ze in relatie tot Tijd?
8. Welke media kennen ze in het algemeen?
9. Op welke manier en in welk medium uiten leerlingen zich vaak en graag?
10. Welk medium past goed bij het onderwerp Tijd en bij de leefwereld van de leerlingen?

Stap 3 – Het ontwerp

Lesformat: lesuitwerking cultuuronderwijs

Onderstaand lesformat bevat alle essentiële onderdelen die horen bij cultuuronderwijs en die corresponderen met de onderdelen van het raamleerplan. Het format kan worden gebruikt voor de uitwerking van lessen cultuuronderwijs en kan naar eigen inzicht of wens worden aangepast. De hulpmiddelen die hierna nog volgen, zullen u helpen bij het invullen van dit lesformat: ontwerplijnen, tips voor doelstellingen, en het profiel van de leerling.

Wat	Uitleg	Uitwerking van een les of lessenserie?
Titel		
Ontwikkeld door	naam school en docenten	
Bestemd voor	niveau en leerjaar	
Profiel van de leerling*	omschrijving: - cognitieve ontwikkeling van de leerling - leefwereld van de leerling	
Inhoud***	Inhoud Doelstelling** (bevat onderwerp, vaardigheden en media, en laat tevens zien welke van de drie dominant is):	
Onderwerp 	Het onderwerp is:	
Media	Het doel (tav dit onderwerp):	
Vaardigheden	De basisvaardigheden die aangesproken worden: Het doel (tav deze vaardigheden):	
	De media die gebruikt worden: Het doel (tav deze media):	

Visie van de school	linken met de visie van de school. linken met onderwerpen, didactiek of profiel van de school.	
Vakken	vakken, disciplines, domeinen, leergebieden	
Leeractiviteiten (besteed vooral aandacht aan de opbouw en samenhang binnen het programma)	Week/les: 1 2 3 4 5 ...	
Docentenrol		
Kerdoelen en eindtermen	verantwoording in kerndoelen en eindtermen. linken met regelgeving.	
Leermaterialen	speciale behoeften	
Leeromgeving	vaklokaal, excursie, culturele instelling, etc.	
Benodigde tijd	aantal lessen (minuten per lesuur)	
Toetsing	hoe en wat wordt beoordeeld?	

* Zie 'Profiel van de leerling'

** Zie 'Tips voor doelstellingen'

*** Zie 'Ontwerplijnen'

Waar leg je de nadruk op in deze les(senreeks)?

Onderwerp
1a Wat is het onderwerp? Is het onderwerp cultuur? Waarom dit onderwerp?
2a Hoe past dit onderwerp bij deze leerlingen? Hoe en waar in hun (dagelijks) leven komen ze met die/deze onderwerp(en) in aanraking en hoe sluit je onderwijs daarop aan?
3a Hoe past dit onderwerp binnen de rest van het curriculum (horizontaal/verticaal)?

Vaardigheid
4a Welke vaardighe(i)den wil je bij leerlingen aanspreken en waarom deze?
5a Wat wil je dat de leerlingen ten aanzien van dit onderwerp kunnen en hoe sluit dit aan op hun ontwikkelingsniveau (zie profiel)?

Medium
6a In welk medium wil je dat leerlingen het onderwerp uitdrukken? Waarom dit medium?
7a. Hoe past dit bij het beheersingsniveau van de leerlingen (zie profiel)?

Vaardigheid
1b. Welke vaardighe(i)den wil je bij leerlingen aanspreken? Waarom deze?
2b. Wat wil je dat leerlingen kunnen (2^e orde) en hoe sluit dit aan op hun ontwikkelingsniveau (zie profiel)? Hoe komen ze in hun dagelijkse leven in aanraking met deze vaardighe(i)den ?
3b. Hoe past/passen deze vaardighe(i)den binnen de rest van het curriculum (horizontaal/verticaal)?

Onderwerp
4b. Wat is het onderwerp? Is het onderwerp cultuur? Waarom dit onderwerp? Leent het onderwerp zich goed voor deze vaardighe(i)den?
5b. Hoe past dit onderwerp bij deze leerlingen?

Medium
6b. Welk medium zet je in voor deze vaardighe(i)den? Waarom dit medium?
7b. Hoe past dit bij het beheersingsniveau van de leerlingen (zie profiel)?

Medium
1c. In welk(e) medium/a wil je dat leerlingen cultuur uitdrukken? Waarom in dit/deze medium/a?
2c. Wat wil je dat leerlingen kunnen (2^e orde) en hoe sluit dit aan op hun ontwikkelingsniveau (zie profiel)? Hoe komen ze in hun dagelijkse leven met dit medium in aanraking?
3c. Hoe past dit medium binnen de rest van het curriculum (horizontaal/verticaal)?

Onderwerp
4c. Wat is het onderwerp? Is het onderwerp cultuur? Waarom dit onderwerp? Leent het onderwerp zich goed voor het medium? Wat is de invloed van het medium op het onderwerp?
5c. Hoe past dit onderwerp bij deze leerlingen?

Vaardigheid
6c. Welke vaardigheid wil je dat leerlingen ontwikkelen en waarom deze?
7c. Hoe past deze vaardigheid bij het beheersingsniveau van de leerlingen (zie profiel)?

Samenhang
8. Hoe passen vaardigheid en medium binnen het totale curriculum?

Doelstelling*
9 Formuleer nu een hoofddoelstelling en eventuele subdoelen. Geef op jouw manier per doelstelling/subdoel aan op welk(e) onderwerp(en) (en/of) vaardighe(i)d(en)? (en/of) medi(um)a deze doelstelling/dit subdoel een beroep doet.

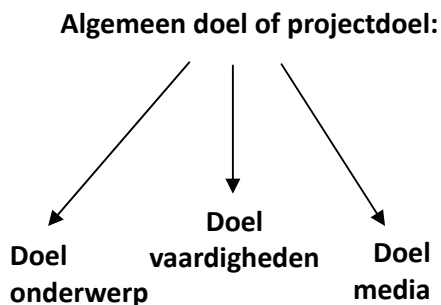
Doelstellingen*

Bij het invullen van het leerplanelement 'Inhoud' (onderwerp, vaardigheden en media) geven doelen aan wat je precies beoogt met je leerplan (= les, lessenserie, excursie, programma voor een jaar).

Het zo goed en specifiek mogelijk formuleren van deze doelen is daarbij belangrijk. In de doelen wordt immers duidelijk waar je lessen over gaan, wat je concreet nastreeft, wat je wilt bereiken en waar je op wilt beoordelen. Bovendien maken deze doelen inzichtelijk *of* en *hoe* een les gericht is op de uitgangspunten die gelden voor cultuuronderwijs¹.

Tips voor het formuleren van doelen:

- Wees **consequent** in de formulering van doelen en begin bijvoorbeeld altijd met '*De leerling leert..*'. of '*De leerling kan..*'
- Beschrijf een doel zo **specifiek** mogelijk, het maakt je bewust van wat je wilt bereiken of juist niet.
- Specifiek geformuleerde doelen over onderwerp, vaardigheid en media maken het **afstemmen** met andere vakken gemakkelijker.
- Doelen geven aan waarop je leerlingen gaat begeleiden, volgen of beoordelen.
- Doelen bieden **houvast** voor de uitwerking van een les, maar ook voor het geven van de les!
- Leg je doelen zo nu en dan voor aan collega's en leerlingen en vraag of ze **helder** genoeg zijn.
- Doelen hebben verband met elkaar en bouwen op elkaar voort (zie model hieronder).

Bevat onderwerp, vaardigheden en media en laat zien welke van deze drie het belangrijkste is.

Daarnaast kunnen er ook nog doelen per les worden geformuleerd.

Subdoelen dragen altijd bij aan het hoofdoel.

Wettelijk doelen

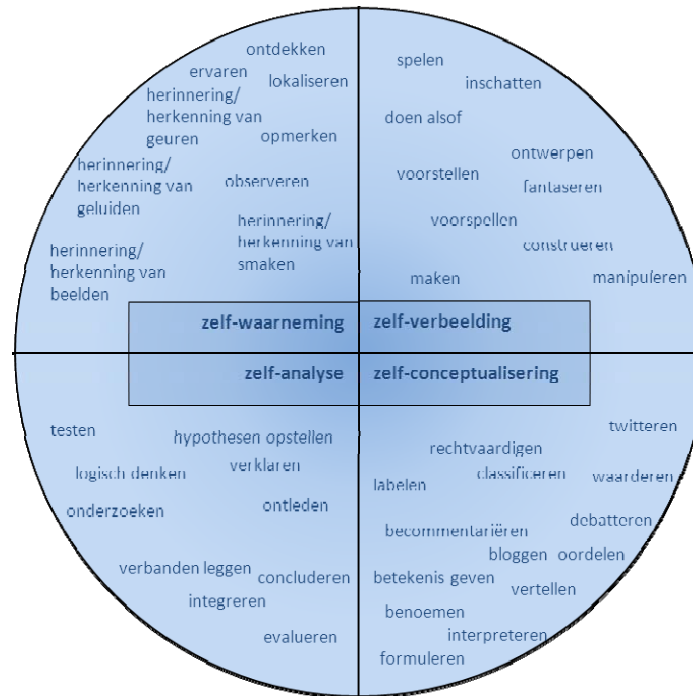
De overheid heeft wettelijke kerndoelen en eindtermen voorgeschreven die scholen richting geven bij hun onderwijs. Gezien de brede opvatting van cultuur zullen de kerndoelen van talen en de leergebieden Kunst en cultuur en Mens en maatschappij en de eindtermen van vakken als kunst, ckv, talen, filosofie, geschiedenis en aardrijkskunde de meeste linken vertonen met cultuuronderwijs.

*Zie ook de uitleg in het document 'Ontwerplijnen'

¹ De geformuleerde doelen zijn binnen dit onderzoeksproject van extra belang omdat ze de onderzoekers van de rijksuniversiteit Groningen en de SLO medewerkers een zo goed mogelijk beeld geven van waar een les over gaat, wat er precies wordt beoogd en hoe de linken worden gelegd met het cultureel zelfbewustzijn.

Doelen voor cultuuronderwijs:

Voor het formuleren van doelen voor Cultuuronderwijs kunt u de werkwoorden uit de onderstaande vaardigheidencirkel gebruiken

Profiel van de leerling

Hier ziet u het ontwikkelingsprofiel (ontwikkeling van het cultureel zelfbewustzijn) van de leerlingen in de leeftijd 14-18+. Op de eerste pagina de vaardigheden in het algemeen, en daarna per medium (hier in termen van schoolvakken) uitgewerkt. Deze periode hopen we van u te horen hoe we dit document zo goed en functioneel mogelijk kunnen maken. Er zullen nog media worden toegevoegd, en waar mogelijk zal de ontwikkeling duidelijker worden ingedeeld in midden- (14-16) en late adolescentie (16-18+).

Doel is dat dit model functioneert als een hulpmiddel om het ontwerp cultuuronderwijs goed te laten aansluiten bij de ontwikkelingsfase van de leerling.

Vaardigheden	Leeftijd	Algemeen
Waarneming	14-16	
	16-18+	
Verbeelding	14-16	<ul style="list-style-type: none"> - Toenemende neiging tot ontdekking van het nieuwe en onbekende (met eventueel verhoogd risicogedrag tot gevolg); het uitproberen van nieuw gedrag en nieuwe uitingsvormen. - De jongeren zijn in deze leeftijdsfase steeds meer geneigd om te spelen met taal en nieuwe metaforen en symbolen te bedenken. - Ze hebben veelal een fascinatie voor extremen, grenzen en overdrijving van de werkelijkheid, en zoeken naar het dramatische en het bijzondere. Helden vervullen een belangrijke rol voor ze. Verbeelding is intens en origineel. De verbeelding komt in deze periode meer los te staan van het concrete, en wordt meer beïnvloed door elementen van abstract denken.
	16-18+	
Conceptualisering	14-16	<ul style="list-style-type: none"> - Dikwijls ontstaat frictie tussen de wijze waarop de jongere zichzelf ziet, en de verwachtingspatronen vanuit zijn of haar omgeving. Het is vaak een zoektocht naar een eigen identiteit. - Toenemende affiniteit met leeftijdgenoten (eventueel versterkt door conflicten met de ouders). - Enerzijds raakt de adolescent in de midden-adolescentie (14-16) meer in zichzelf gekeerd, in die zin dat hij zichzelf ziet als een bijzonder en uniek individu, met een zeer speciale belevings- en gevoelswereld, onbegrijpelijk voor anderen. Anderzijds veronderstelt de adolescent, die dus voornamelijk op zichzelf gericht is, dat de personen in zijn omgeving zich evenzeer met hem bezig houden. Deze fase wordt door een aantal theoretici ook wel aangeduid als het 'conformistische stadium', gekenmerkt door sociaal wenselijk gedrag en angst voor kritiek of afwijzing. Men kan zich overigens ook conformeren aan non-conventionele groepsnormen. De jongere leert zich in deze periode steeds beter aan te passen aan verschillende sociale contexten. Deze voortdurende aanpassing aan de verschillende verwachtingspatronen van de leeftijdgenoot, de subgroep, de thuissituatie en andere sociale contexten, zorgt in het begin van de midden-adolescentie nog niet voor innerlijke conflicten. De verschillende situaties staan als het ware los van elkaar, worden niet met elkaar in verband gebracht. Deze manier van denken is exemplarisch voor het conceptuele denken. Met het oog op cultuuronderwijs opent dit de weg naar inleving in specifieke historische situaties, ideologische systemen, machtsverhoudingen, symboliek of politieke standpunten. - De huidige, westerse cultuur is extreem pluriform, en iedere adolescent wordt dan ook overladen met mogelijke ideeën, visies, opvattingen, meningen, mogelijke beroepen, subgroepen, verenigingen enzovoort. Een conceptueel denkende adolescent in een rationele cultuur, in een omgeving die vraagt om keuzes te maken, zal vroeg of laat een oplossing moeten vinden om met dit web van mogelijkheden om te gaan. - Mbt tegengestelde visies: dat de ene visie 'beter is' dan de andere, wordt door (westerse) adolescenten meer beweerd tav normen en waarden, en ideeën over de sociale werkelijkheid, dan tav 'kunst'.
	16-18+	
Analyse	14-16	<ul style="list-style-type: none"> - Het niveau van analyse is sterk individueel bepaald, en afhankelijk van de opvoeding en stimulering door de omgeving. - In onze pluriforme samenleving worden jongeren wel degelijk geconfronteerd met verschillende politieke, religieuze en ideologische standpunten. In de vroege- en het begin van de midden-adolescentie leveren deze verschillen meestal nog geen ervaring van (innerlijk) conflict op. Maar in de midden- en late adolescentie ontstaat steeds meer behoefte aan debat en discussie. Jongeren proberen ideeën van anderen, ook van andere samenlevingen, steeds vaker op de proef te stellen, uit te testen. - De morele ontwikkeling vertoont een soortgelijke ontwikkeling, van conventioneel via 'relativistisch' naar post-conventioneel. - Het denken vanuit een bepaald systeem van conventies maakt plaats voor een analytische vergelijking tussen verschillende waardesystemen. Maar juist die tussenstap, een korte overgangsfase, is interessant. Zodra ze inzien dat conventies berusten op afspraken, en daarmee een zekere willekeur in zich dragen, verdwijnt daarmee het 'recht' om het ene waardesysteem boven het andere te verheffen. - Het ontstaan van (innerlijk) conflict, twijfel, de ervaring van ambiguïteit en tegenstrijdigheid, lijkt de weg naar zelfanalyse te openen. Maar het moment waarop jongeren in staat zijn tegenstrijdige denkbeelden, gegevens of standpunten met elkaar in verband te brengen, loopt sterk uiteen. Voor sommigen komt dit moment nooit. Toch lijken velen hier in de late adolescentie toe geneigd te zijn. Een deel van de groep zal blijven vasthouden aan één conceptueel systeem, door andere te negeren of af te keuren, al dan niet doordat de omgeving ze hiertoe stimuleert. Een andere, bijzondere groep, zal direct 'kiezen' voor analyse, zonder ooit een innerlijk conflict te ervaren, bijvoorbeeld omdat ze dit van thuis meekrijgen. Maar de grootste groep komt, via een meer of minder onstuimige tussenperiode, tot zelfanalyse, en raakt ook steeds beter in staat om het perspectief van de ander in te nemen. De analytische blik kan betrekking hebben op het individu; doordat de jongere bepaalde inconsistente gedragskenmerken met elkaar in verband weet te brengen tot een consistent geheel. Op dezelfde wijze reflecteert de adolescent op allerlei aspecten van cultuur: de veronderstelde visie van een kunstenaar, de verhouding tussen verschillende standpunten in de Tweede Kamer, of de functie van de Eiffeltoren voor de Parijzenaren.
	16-18+	

<i>Vaardigheden</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Beeldend</i>	<i>Muziek</i>	<i>Dans</i>	<i>Taal (gesproken)</i>
Waarneming	14-16	Een natuurgetrouwe weergave wordt nagestreefd en gewaardeerd. Echter, wat 'realistisch' is, is voor een groot deel cultureel bepaald. Perspectieftekeningen worden hoog gewaardeerd in de westerse samenleving. Het zien of herkennen van diepte/perspectief in een afbeelding hoeft niet aangeleerd te worden (ontstaat door ervaring met de werkelijkheid), maar het tekenen in perspectief moet wel worden aangeleerd en getraind (ontstaat niet vanzelf).			Stembeheersing neemt toe: ademhaling, articulatie.
	16-18+				
Verbeelding	14-16	<ul style="list-style-type: none"> - Ze tekenen graag mensen, en hebben een voorkeur voor tekeningen die net iets realistischer, mooier of beter zijn dan ze zelf kunnen produceren (plus-one-effect). - Fantasie en verbeelding zijn aanvankelijk onderdrukt door het besef van 'de regels' en de angst iets 'fout' te doen (U-curve). - Bij de waardering voor een tekening, blijft het afgebeelde belangrijker dan hoe het is afgebeeld. - Met de leeftijd en de ervaring neemt de waardering voor het ongewone en verrassende toe. - De jongere krijgt steeds meer oog voor de verschillende betekenislagen. - Besef ontstaat: ook iets lelijks of vervelends kan mooi worden afgebeeld. - 16-18+: kunst kan ook over kunst gaan. - 16-18+: de adolescent beseft dat het afgebeelde kan staan voor andere gebeurtenissen, gevoelens of ideeën. 	Luisteren naar muziek biedt de mogelijkheid even iemand anders te zijn – zo kunnen jongeren hun identiteit actief construeren. Het is dus meer dan beleving van hun dagelijkse emoties en herkenning van de wereldvisie die ze al hadden.		Taalgebruik wordt anders, en taal wordt meer manipulatief ingezet. Taal meer gebruikt tbv 'performance'. Het gaat meer om beheersing, spontaniteit en virtuositeit, dan om de compositie.
	16-18+				
Conceptualisering	14-16	<ul style="list-style-type: none"> - De voorkeur voor cliché beelden (bv tranen = verdriet) neemt gedurende deze periode steeds verder af. - Ze zijn gevoelig voor metaforen; al het afgebeelde kan 'iets anders' betekenen. - Superhelden, heldinnen, popsterren, en ook grote denkers en leiders spelen grote rol in hun beeldend werk. - Verbeelden volgens de regels wordt steeds meer vervangen door 'breken met de regels'. - 16-18+: beelden worden meer beoordeeld tegen de achtergrond van hun sociale en historische context. 	Deze adolescenten luisteren ook naar muziek om indruk te maken op hun leeftijdsgenoten, om een bepaald beeld van zichzelf neer te zetten. Instrumentale muziek lijkt hiervoor minder geschikt te zijn dan muziek met tekst.		Taal steeds meer ingezet als een sociaal hulpmiddel. Toename van dialect, jargon en slang. Toename van 'social talk', roddelen, pesten, onderhandelen, verleiden, en sarcasme. Subgroepen worden bevestigd dmv 'nieuwe' woorden. Taalgebruik (+ accenten) ter identificatie van de sociale (sub)groep. Performance draait veelal om bepaling en bevestiging van status. Songteksten in muziek spelen ook belangrijke rol bij identiteitsvorming.
	16-18+				
Analyse	14-16	<ul style="list-style-type: none"> - De vraag naar wat 'echt' is en wat niet, wordt steeds belangrijker. Absolute realiteiten liggen onder vuur. - Veel jongeren beginnen in te zien dat tekeningen, schilderijen, sculpturen enz een visie van de maker op een aspect van de werkelijkheid kunnen weergeven. 			
	16-18+				

4. Evaluatie

Uw lesplan (lessenserie) cultuuronderwijs is klaar. Om de volledigheid van het lesplan te toetsen kunt u onderstaande vragen nog langslopen. Doe dit eerst alleen - u kunt het vervolgens, als u daar behoefte aan heeft, met collega's bespreken.

Inhoud

1. Wat is het aspect van cultuur (het *onderwerp*) waar u de leerlingen op wilt laten reflecteren? Hebt u vastgelegd wat de leerlingen over dit onderwerp weten (vooraf) en zouden moeten weten (achteraf)? Legt u de leerlingen uit waarom dit een belangrijk (interessant, relevant) onderwerp is?
2. Hoe wilt u dat kinderen op dit onderwerp leren reflecteren? Welke *vaardigheden* wilt u met ze oefenen? Zijn dit vooral waarnemingsvaardigheden? Of artistieke vaardigheden? Taalvaardigheden? Analytische vaardigheden? Een combinatie? Wat moeten de leerlingen kunnen (einddoelstelling)? Legt u de leerlingen uit waarom het van belang is deze vaardigheid te beheersen?
3. Welke *media* (middelen) laat u de leerlingen gebruiken? Zijn deze middelen geschikt voor dit onderwerp en voor de vaardigheid (of de vaardigheden) die u wilt oefenen? Hoe gaat u dit oefenen? Wat kunnen de leerlingen al, en wat zouden ze moeten kunnen aan het eind van deze lessenreeks? Legt u de leerlingen uit waarom ze deze middelen (deze media) zouden moeten kunnen beheersen?

Aansluiting

4. Sluit de keuze van het onderwerp, van de vaardigheden, van de media en van uw didactische aanpak aan bij de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen? Kunt u aangeven waarom dat het geval is? Sluiten de keuzes die u hebt gemaakt ook aan bij de cultuur (de kennis, de vaardigheden, de ervaringen) van de leerlingen? Is het een onderwerp waar de leerlingen vertrouwd mee zijn, of juist niet? Is het een onderwerp dat (sommige) leerlingen persoonlijk zou kunnen raken, of juist niet? Is het een actueel of eerder een historisch onderwerp (of beide)? Houdt u rekening met deze aspecten? En met betrekking tot de vaardigheden: hoe sluit u aan bij het beheersingsniveau van de leerlingen?

Samenhang

5. Is het lesplan een goede uitwerking van de doelstelling(en) die u geformuleerd heeft?
6. Passen onderwerp, basisvaardigheden en media goed bij elkaar? Leent het onderwerp dat u gekozen heeft zich voor de vaardigheden die u wilt oefenen en het medium dat u wilt dat de leerlingen leren gebruiken? Kunt u aangeven waarom?
7. Hoe sluit het leerplan aan bij de vakken en het curriculum van de school (*horizontaal*: samenhang met andere vakken en methodes en *verticaal*: samenhang met eerdere en volgende leerjaren)?
8. Hoe sluit het leerplan aan bij de visie van de school?

9. (Hoe) sluit het leerplan aan bij de regelgeving én de kerndoelen en eindtermen die voor het Nederlandse / Vlaamse / etc. onderwijs gelden?

Afstemming

10. Moest u in uw leerplan rekening houden met de inbreng van externe partijen (professionals, instellingen)? Sluit hun inbreng goed aan bij uw doelstellingen en bij uw aanpak? Zijn de externe partijen op de hoogte van uw visie op cultuuronderwijs? Hoe krijgt de afstemming / samenwerking vorm?

Evaluatie

11. Maakt een evaluatie (met de leerlingen, met collega's) deel uit van uw lesplan?

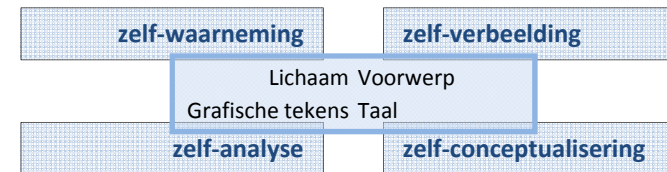
Belangrijk tav de media:

- De vaardigheden en media zijn op een logische wijze verbonden (zie rechts). Maar in de praktijk blijken allerlei combinaties voor te komen.

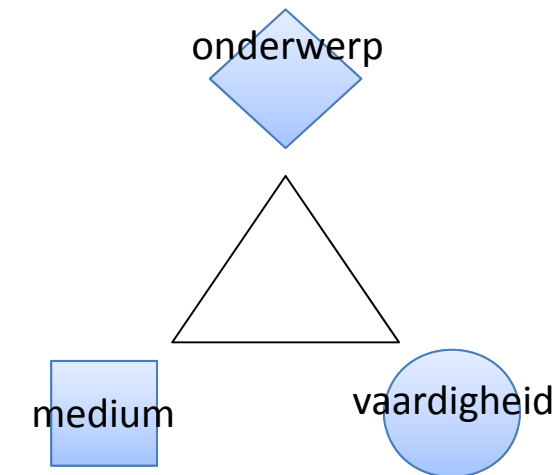
- Bij de keuze voor de media en de wijze waarop deze worden gebruikt door de leerlingen, moet rekening worden gehouden met het ontwikkelingsniveau van de mediale vaardigheden (zie profiel).

- De keuze voor het medium heeft invloed op het onderwerp (het aspect van cultuur) dat wordt behandeld in de les. Houd hier rekening mee.

- Ondanks dat er in het onderwijs vaak in vakken wordt gedacht, kan deze indeling in 4 mediagroepen toch behulpzaam zijn, vooral om samenhang te creëren tussen de vakken.

De inhoud van cultuuronderwijs bestaat altijd uit:

Onderwerp, vaardigheid en medium vormen een logisch geheel en hangen met elkaar samen. Zorg er dus voor dat u bij alle drie hebt stilgestaan!

Onderwerp-ruit

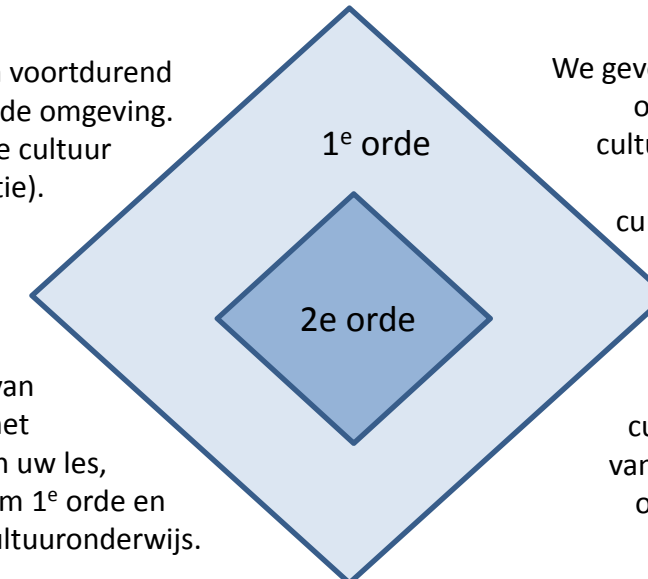
Het onderwerp is bepalend voor het onderscheid tussen cultuuronderwijs en andere soorten onderwijs.

Mensen geven voortdurend betekenis aan de omgeving. Dit noemen we cultuur (1^e orde cognitie).

We geven ook betekenis aan onszelf, anderen, onze cultuur en de cultuur van anderen. Dit heet cultureel zelfbewustzijn (2^e orde cognitie).

Is een aspect van de omgeving het onderwerp van uw les, dan gaat het om 1^e orde en dus niet om cultuuronderwijs.

Is een aspect van cultuur het onderwerp van uw les, dan gaat het om 2^e orde en dus om cultuuronderwijs.

Cultuuronderwijs is - kort gezegd - onderwijs in cultureel zelfbewustzijn.

Bij cultuuronderwijs geven we betekenis aan cultuur (= een deel van het menselijk denken/handelen).

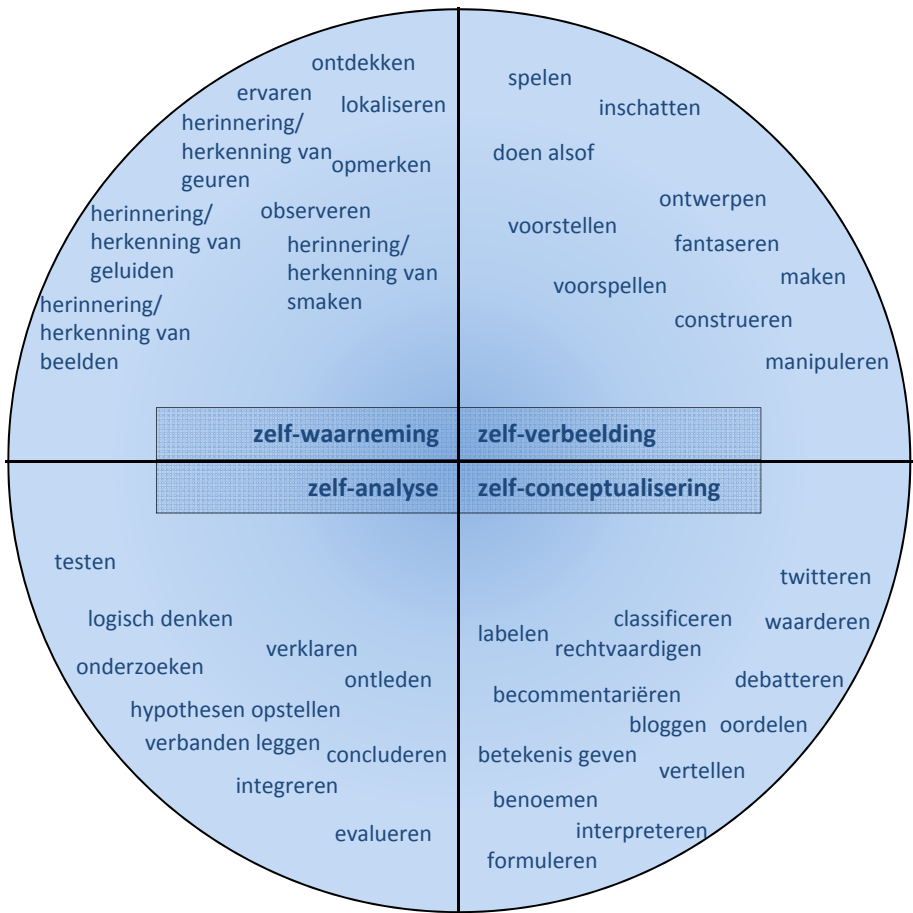
Voorbeelden:

-Betekenis geven aan vulkanen (wat is een vulkaan, waarom barst deze uit, waar komen vulkanen voor etc) is een voorbeeld van 1e orde.

-Betekenis geven aan mythologie (wat zijn belangrijke thema's in mythes, waarom hebben we mythes, verbeeld een thema uit de mythologie, etc). Dit is een voorbeeld van 2e orde.

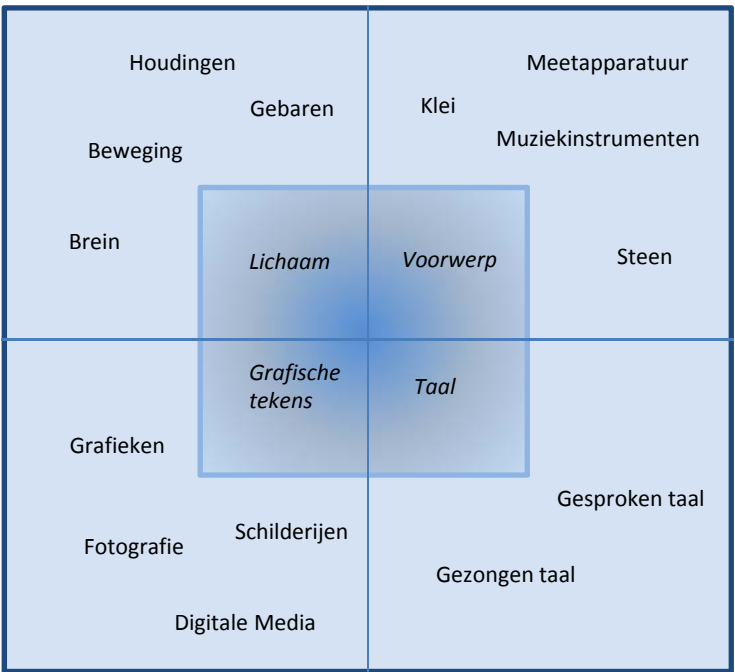
Vaardigheden-cirkel

Cultuuronderwijs is onderwijs in cultureel zelfbewustzijn. Bij cultuuronderwijs zet je één of meer van de 4 basisvaardigheden in om betekenis te geven aan cultuur (zie 'onderwerp'). De werkwoorden die er omheen staan, worden in het onderwijs veelal geassocieerd met die basisvaardigheden.

Media-vierkant

In welk(e) medium/media wil je dat leerlingen hun cultureel zelfbewustzijn (leren) uitdrukken? Er zijn 4 groepen media te onderscheiden:

Theater

Mime	Decor
Gebaar	Rekwisieten
Houding	Belichting
Lichaam	Kostuums Orkest
Grafische tekens	Voorwerp
Script	Taal
Recensie	Zang
	Nabespreking
	Monoloog
	Dialogoog

Dans

Breakdance	Kleding
Pirouette	Decor
Capoeira	
Ballet	
Lichaam	Voorwerp
Grafische tekens	Taal
Laban-notatie	

Taal

Gebarentaal	
Flirten	
Lichaam	Voorwerp
Grafische tekens	Taal
Opstel	Preek
Roman	Debat, Speech
Analyse	Verhaal, Discussie

Erfgoed

Bezoek aan erfgoedinstelling	Historische collecties
	Leskist
Lichaam	Voorwerp
Grafische tekens	Taal
Games	Presentatie
Lesbrief	Kringgesprek
Plattegrond	

Beeldend

Performance	Gevonden voorwerpen
	Architectuur
	Hout Klei
Lichaam	Voorwerp
Grafische tekens	Taal
Film	Uitleg bij kunstwerken
Games	Begrippen (beeldaspecten)
Tekeningen	
Schilderijen	
Foto's	
Photoshop	

Mens & Maatschappij-vakken / Wereldoriëntatie

Re-enactment	Schaalmodellen
	Meetinstrument
Lichaam	Voorwerp
Grafische tekens	Taal
Tijdbalk	Kringgesprek
Powerpoint	Filosofische discussie
Statistieken	
Essay/Verslag	
Historische film	

Muziek

Human beatbox	Saxofoon
Neuriën	Drumstel
Fluiten	Piano
Scat	Viool
Lichaam	Voorwerp
Grafische tekens	Taal
Recensie	Lied
Notenschrift	Muziektermen

Evaluatie 'uitvoering les(senreeks)'

➤ **Evaluatievragen naar aanleiding van de uitvoering van de les(senreeks):**

1. Is het lesontwerp zo uitgevoerd als je van plan was?
2. Zijn de doelstellingen (de algemene en die ten aanzien van het onderwerp, vaardigheid en medium) behaald? In welk opzicht wel en in welk opzicht niet?
3. Sloten de onderwerpen voldoende aan bij de leefwereld van de leerlingen en waaruit bleek dit?
4. Sloten de vaardigheden voldoende aan bij de leefwereld en het beheersingsniveau van de leerlingen en waaruit bleek dit?
5. Sloten de media voldoende aan bij de leefwereld en het beheersingsniveau van de leerlingen en waaruit bleek dit?
6. Hingen de lessen voldoende met elkaar samen?
7. Wat zou u volgende keer anders doen en waarom?
8. Hoe kunt u de opbrengsten meenemen naar eventuele volgende lessen?

Hieronder kunt de evaluatievragen beantwoorden:

[illegible]

